

УДК 37 (477.53) "19"

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПОЛТАВЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється боротьба полтавців на початку ХХ століття за українську школу, що було свідченням їх політичної активності й національної свідомості.

Ключові слова: українська інтелігенція, національна освіта, русифікація, автономія України, рідна мова, національне відродження.

На початку ХХ століття український національно-визвольний рух уже став реальною політичною силою в підросійській Україні. Його розвиткові сприяла діяльність визначних діячів української культури (О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, М. Лисенка, Лесі Українки, Панаса Мирного та ін.), робота громад, які об'єднували інтелектуальну еліту української нації, виховану на автономістичних засадах М. Драгоманова, та соціальна напруга в суспільстві, яка на рубежі ХІХ–ХХ століть вилилася в масові революційні рухи робітників і селян. На політичну арену вийшло нове покоління української інтелігенції, яка вже не задовольнялася самою лише культурницькою та просвітницькою діяльністю, а прагнула здобути національні та політичні права для свого народу.

Виразником цих прагнень виступала утворена 1900 р. Революційна Українська партія (РУП), яка вперше в українській суспільній думці висунула ідею боротьби за єдину, неподільну, вільну та самостійну Українську державу. Однією з її програмних вимог було створення системи національної освіти. "На нашій землі, – говорилося в одній із листівок РУП, – по всій Україні, де живуть українці, для українців повинні бути українські школи, університети, газети, журнали, книжки на українській мові" [2, Ф. 138. – Оп. І. – Спр. 70. – Арк. 12]. РУП прагнула згуртувати різні верстви українського суспільства в боротьбі за національне визволення, але число її прибічників було незначним.

Осередком вільнодумства в Полтаві на початку ХХ століття була Духовна семінарія, де навчалися переважно діти селян, міщан та сільських священників. Затхле, суворо регламентоване життя, схоластика, відсутність

живої думки і релігійний цинізм процвітали в стінах семінарії, керівництво якої всіляко намагалася відгородити її вихованців від небажаного "стороннього впливу". Проте груба русифікаторська політика, що панувала в семінарії, не могла вбити українську душу її вихованців. "Національна течія, – писав колишній випускник семінарії письменник П. Капельгородський, – якраз була тою силою, що підносила з морального болота навіть таких зайдиголів, що топтали в болото свою молодість, і мораль, і розум. Темна, невідома, задавлена шкільним режимом, – вона все ж жеврела принагідним огником і єднала учнів до купи. Неофіційно семінарія була українською школою, бо ні учителі-росіяни, ні викладова мова не могли викоренити між учнями мову батьківську, українську, вивезену з рідних осель, з вишневих садків, з-під тихих верб" [4, т. 2, с. 33].

Попри заборони адміністрації семінаристи захоплювалися театром, особливо українськими виставами. Потай від надзирателів читали українські книги, які різними шляхами проникали в стіни семінарії. На вимогу "Української громади", яка під впливом РУП склалася серед семінаристів, адміністрація навчального закладу змушена була в листопаді 1901 р. частково задовольнити вимоги вихованців, що стосувалися ліквідації дріб'язкової опіки, системи шпигунства й доносительства.

Перший успіх окрилив семінаристів, і в лютому 1902 р. вони збунтувалися: потрошили навчальні приміщення, повибивали шибки в семінарській церкві та квартирі ректора й почали вимагати включення до навчальних програм українознавчих предметів. Під цією петицією підписалося близько 200 семінаристів. Ситуація в семінарії почала виходити з-під контролю адміністрації. Царська влада розцінила цю подію як посягання на устої російського самодержавства, адже Руська православна церква була однією з його опор. Із Святійшого Синоду до Полтави прибула комісія, в результаті перевірки якої протоієрей І. Пічета позбувся посади ректора, а 98 вихованців було виключено з семінарії. Основни-

ми зачинщиками бунту жандарми вважали Симона Петлюру, Костя Шаревського, Олександра Мишту, Івана Рудичева та Миколу Гмирю.

Російська революція 1905–1907 років сприяла піднесенню на Полтавщині, як і по всій Україні, національно-визвольного руху. Під тиском революційних подій цар Микола II 17 жовтня 1905 р. був змушений видати Маніфест, яким дарував своїм підданам політичні свободи (слова, друку, зібрань тощо), а також обіцяв провести вибори до законодавчої Державної Думи. Царський уряд скасував горезвісний Валувський указ 1863 р. і частково Емський указ 1876 р.

Більшість українських громадських діячів у період революції не сприйняла надто радикальних гасел М. Міхновського про незалежність України і вимагала лише надання їй національно-культурної автономії в складі демократичної Російської держави. Українська демократично-радикальна партія, яка щойно виникла, у блоці з російськими кадетами та деякими єврейськими організаціями провела до першої Державної Думи відомих українських патріотів Іллю Шрага, Володимира Шемета та Павла Чижевського, які ввійшли до Української думської громади. Полтавський осередок демократично-радикальної партії звернувся із закликом до українців подавати свої накази до Державної Думи або окремих її депутатів з вимогою, щоб в Україні була створена “національна школа, щоб вчено в тій школі на українській мові”.

Вимоги автономії України і створення національної школи знайшли підтримку серед різних верств української громадськості. Свідченням цього стали селянські сходи, на яких розглядалися найрізноманітніші питання, найперше аграрне, а також питання навчання дітей рідною мовою в школах, вживання української мови в судах, урядових установах та ін. Після їх обговорення приймалися відповідні резолюції, селянські “приговори” (накази), які надсилалися на адресу Державної Думи Росії. Наприклад, селяни Троїцького Золотоніського повіту у своєму наказі депутатам першої Державної Думи писали: “Повинна бути введена обов’язкова за рахунок держави шкільна освіта національною мовою” [3, т. 4, с. 170]. Селяни Прохорівки цього ж повіту висловили бажання власним коштом збудувати двокласну українську школу і назвати її іменем Тараса Шевченка, але “приговор” громади писав волосний писар, який, будучи ворогом

всього українського, цієї вимоги до “приговору” не вписав, У зв’язку з тим, що дозвіл царської влади було одержано на будівництво початкової школи з російською мовою навчання, селяни відмовилися фінансувати її будівництво [9, № 8, с. 24].

Українська інтелігенція Золотоніського повіту провела цікаве соціологічне дослідження, у ході якого було опитано 378 осіб віком від 18 до 65 років. Серед них письменних виявилось 145, малописьменних – 108 і неписьменних – 125. З усіх опитаних за викладання в школах навчальних предметів українською мовою висловилося 324 особи.

Посилаючи свого обранця Миколу Онацького до першої Державної Думи, Бірківська сільська громада Капустянської волості Гадяцького повіту склала “приговор”, у якому накреслила програму його політичної діяльності із 16 пунктів і, зокрема, поставила вимогу захисту української нації та автономії України. “Щоб обрусительська політика була покинута, – писали селяни, – і щоб з недержавних народів було зняте обрусительське ярмо. Нехай кожна народність здобуває і доходить духовного розвою своїх сил! Нехай живе автономія матері-України і автономія тих національностей, які цього забажають” [9, № 26, с. 9].

М. Онацький був щирим патріотом України. Маючи лише початкову освіту, знав українську літературу й передплачував українські часописи. У своєму селі він організував сільськогосподарське товариство і був обраний його секретарем. Виступаючи на з’їзді російської партії кадетів у Петербурзі, М. Онацький звернувся до делегатів: “Може, хто і не зрозуміє мене, як я буду говорити просто і своєю рідною українською мовою”. У відповідь пролунали гучні оплески і вигуки “Браво!” [9, № 18, с. 10].

Вимоги автономії України лунали на сільських сходах, зібраннях української інтелігенції, численних мітингах і демонстраціях, адже домогтися вільного розвитку української мови, освіти й культури можна було, лише здобувши політичні права для українців. 7 листопада 1905 р. на багатолюдному мітингу в селі Нехвороща Костянтиноградського повіту селяни вимагали безоплатного навчання для дітей і “знищення церковних шкіл, у яких дітей лише калічать морально (а іноді і фізично) та відкриття доступу до середніх і вищих шкіл”. Під “приговором” підписалося (поставили хрестики) 1189 неграмотних і декілька сот грамотних селян [2, Ф. 138. – Оп. I. – Спр. 222. – Арк. 45].

13 листопада 1905 р. жителі села Мачухи Полтавського повіту під час мітингу також вимагали автономії України. У рішенні зборів було записано: “Закони для українського населення повинні прийматися тут же на місці його представниками в особливій місцевій установі (сеймі) <...>. У школі, церкві, суді та інших установах має вживатися рідна українська мова” [2, Арк. 48]. 2 грудня лубенська газета “Хлібороб” опублікувала “приговор” сільського сходу Литвяків Вовчанської волості Лубенського повіту, в якому селяни вимагали, “щоб державою правили не чиновники, а виборні від народу люде, котрі добре знають наші потреби і те, як їм допомогти <...>, щоб у школах вчили дітей на нашій українській мові” [2, Ф. П.-7. – Оп. I. – Спр. 11. – Арк. 47].

Рух за автономію України і українізацію шкільної освіти став справді всенародним, охопивши найвіддаленіші села та хутори Полтавщини. Рішення з такими вимогами були прийняті 23 грудня 1905 р. на мітингу жителів Костянтинограда і навколишніх сіл, сільських сходах у містечку Снітин Лубенського повіту, селах і хуторах Нікольської волості Полтавського повіту, селі Попівці Костянтиноградського повіту та ін. Зокрема, збори селян хутору Семенці Полтавського повіту, які відбулися 20 листопада 1905 р., ухвалили: “Всі школи повинні утримуватися державою. Викладати в них треба рідною українською мовою” [5, т. 1, с. 178].

Прагнення полтавців навчати дітей у школах рідною мовою підтримала і Українська соціал-демократична спілка, яка виникла в результаті розколу РУП у кінці 1904 р. Її Полтавський осередок у числі інших програмних вимог своєї партії ставив ліквідацію церковно-приходських шкіл (“щоб у тих школах попи не верховодили”) і запровадження світської безоплатної освіти, де дітей до 16 років мають вчити “на своїй мові” [2, Ф. П.-7. – Оп. I. – Спр. 10. – Арк. 5].

Проте не завжди темні й задавлені нуждою селяни, які жили в умовах царського російського деспотизму, боялися панів і начальства, підтримували прагнення української інтелігенції вчити дітей рідною мовою хоч би в початкових, так званих народних школах. Наприклад, у Кременчуцькому повіті місцеве земство скликало з цього питання делегатів від волостей, щоб почути їх думку. Делегати настояли на тому, щоб на нараді головував обраний ними чоловік із селян, і голова земської управи згодився на це. На голову зборів

було обрано впливового волосного писаря Краснокутського, який свого часу відбував військову службу в Києві і під впливом якогось “книгаря В. Степаненка” став свідомим українцем. Коли ж він поставив питання про запровадження української мови в школах, селяни висловилися категорично проти, мотивуючи своє рішення тим, що в такому разі їх діти, не знаючи російської мови, навіки зостануться мужиками. Коли ж вони засвоять “панську” мову, перед ними відкриється шлях “вибитися в люди”: вивчитися на вчителів, попів, лікарів тощо.

Як не намагався Краснокутський переконати селян у тому, що українська мова не “мужицька”, а мова рідної матері, з того нічого не вийшло. Збори прийняли резолюцію, в якій говорилося, що освіта має бути безкоштовною, і учні з народних шкіл без іспитів могли б вступати до гімназій. Про запровадження української мови в школах в рішенні зборів не йшлося. Селяни твердо стояли на своєму: лише знаючи “панську” мову, їх діти зможуть “вивчитися на панів”.

Є. Чикаленко у своїх спогадах наводить і інший приклад нехтування селян рідною мовою. Коли його знайомий доктор М. Левицький дав своєму сторожеві в лікарні надруковане українською мовою Євангеліє, той, похитуючи сумно головою, сказав: “Господи! Вже з слова Божого сміються” [12, с. 149–150].

Безумовно, проти запровадження української мови в школах виступали російські шовіністи, представники царської адміністрації та поміщики, які у своїй більшості були неукраїнськими. “Дозвіл на запровадження місцевих мов, – говорили вони, – не відповідатиме інтересам Російської держави” [7].

Віра в “доброго царя” була розстріляна під час “Кривавої неділі” 9 січня 1905 р. Тому надія полтавців на розв’язання найболючіших питань сьогодення була покладена на прогресивних депутатів Державної Думи з українських губерній, численні “приговори” і привітання надходили на їх адресу. Так, 1-го травня 1906 р. на ім’я В. Шемета надійшла телеграма з Лубен, у якій говорилося: “Лубенська Українська громада вітає українських послів з робітничим святом покликом: “Ще не вмерла Україна”. У відповідь В. Шемет від імені Української думської громади писав: “З доручення Українського парламентського клубу дякуємо щиро Лубенську громаду за привітання. Щастя робочих людей, щастя вільної України – наше завдання: не вмере ніколи Україна. Шемет, Чижевський, Шраг” [9, № 21, с. 9].

Створення системи національної освіти тісно пов'язувалося із здобуттям політичних прав українського народу. І це добре розуміли українські патріоти – депутати Державної Думи Росії. Виступаючи з її трибуни, В. Шемет говорив: “Лише тоді український народ буде вважати його вимоги задовленими, коли буде мати можливість самостійно розпоряджатися своєю долею” [11, с. 164].

На одному із засідань Державної Думи селянин із Полтавщини Юхим Сайко від імені Української думської громади накреслив програму розвитку української освіти, яка зводилася до того, щоб запровадити в Україні обов'язкову безоплатну національну школу. Російська мова мала вивчатися в ній лише як окремий навчальний предмет. Підручники і навчальні посібники за мовою і змістом мали бути приведені у відповідність із завданнями української національної школи. Для російськомовних вчителів передбачалося відкрити короткотермінові курси з вивчення української мови, літератури та історії. Пропонувалося також включити ці предмети до навчальних планів Учительських інститутів, Київського, Харківського та Одеського університетів, де мали бути відкриті відповідні кафедри. Українізацію освіти з України мали забезпечувати автономні органи місцевого самоврядування [10, с. 276–277].

Як і слід було очікувати, реакційна більшість Державної Думи навіть не прийняла до розгляду внесений Ю. Сайком законопроект.

Після закриття в грудні 1905 р. першої в Наддніпрянській Україні україномовної газети “Хлібороб” єдиною трибуною національно свідомої української інтелігенції став заснований Миколою Дмитрієвим та Григорієм (Грицьком) Коваленком часопис “Рідний Край”.

Найбільш пекучою для його засновників була проблема розвитку української мови, національної культури й освіти. У цілій низці публікацій (“Автономний університет і українські кафедри”, “До учителів”, “Потреби національної освіти на Україні” та ін.) М. Дмитрієв обстоював право українців на свою національну школу. Він писав: “Кожна окрема людина, тим більше кожний народ, мав загальнолюдське право розгорнути свої природні національні сили, має право вчитися у своїй національній школі”. “Щирим громадянином своєї країни” називав М. Дмитрієва Панас Мирний. М. Дмитрієв пішов із життя в розквіті своїх творчих і професійних сил, рятуючи сільську дівчину, яка тонула в Пслі в Шишаках.

З великими потугами, долаючи опір царської бюрократії і російських шовіністів, пробивалися перші паростки українського життя й національної школи. Українська інтелігенція в період піднесення революції домогалася повномірної реалізації обіцяних царським маніфестом від 17 жовтня 1905 р. демократичних свобод. У липні 1906 р. комісія з народної освіти Гадяцького повітового земства після розгляду питання про забезпечення початкових шкіл підручниками ухвалила: для кожної школи виділити по 30 крб., в тому числі 10 крб. на придбання української літератури. Серед обов'язкових для читання учнями творів українських письменників були І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Л. Глібов, Г. Квітка-Основ'яненко і Є. Чикаленко [9, № 28, с. 11]. Позаяк жодної школи з українською мовою навчання в Російській імперії не було, рішення Гадяцького земства було своєрідним викликом великодержавній політиці Російського самодержавства.

6 вересня 1906 р. в Полтаві з нагоди 137-ї річниці від дня народження І. Котляревського українська інтелігенція міста провела благодійний вечір, під час якого було зібрано 700 крб., які вирішили передати в якості спонсорської допомоги школі його імені, проте викладати в ній українською мовою і хоч би українознавчі предмети царська влада так і не дозволила, попри домагання української громадськості. Цю наругу над пам'яттю основоположника нової української літератури гнівно засудив професор Харківського університету М. Сумцов у статті “Старая песня отклонения”, яка була надрукована на шпальтах газети “Южный край”.

Продовжуючи давні українофільські традиції, вихованці Полтавської духовної семінарії і надалі домагалися навчання рідною мовою. Восени 1906 р. вони надіслали вітання київським студентам, які вимагали відкриття українознавчих кафедр в університетах. У ньому говорилось: “Український гурток полтавських семінаристів, твердо пам'ятаючи, що освіта, як і вся культура, може розвиватися поступово тільки в національних формах, щиро вітає перші заходи київського студентства у справі заснування українських кафедр у Київському університеті” [9, № 45, с. 9].

21 листопада 1906 р. вихованці Духовної семінарії влаштували літературно-музичний вечір, який став справжнім тріумфом українського національного духу. Актова зала і сцена семінарії були прикрашені портретами

українських гетьманів і видатного полтавця М. Драгоманова. Крім обов'язкових церковних співів, хор семінаристів під орудою Доценка виконував українські народні пісні та "Заповіт" Т. Шевченка [9, № 47, с. 8].

Прояви українофільства серед полтавських семінаристів викликали неабияке занепокоєння царської влади, адже Духовна семінарія мала готувати опору Російського самодержавства в Україні – служителів Руської православної церкви. У кінці 1906 р. полтавський поліцеймейстер направив кілька службових записок на ім'я губернатора, в яких повідомляв про існування в Духовній семінарії таємного гуртка під назвою "Український гурток полтавських семінаристів" (УГПС). Члени гуртка видавали надрукований на гектографі журнал "Розсвіт" і нелегально поширювали його серед семінаристів та жителів міста. Поліцеймейстер доповідав, що "журнал досить об'ємний в обкладинці рожевого кольору, на якій намальована малоросійська хата". Гуртківці також видрукували накладом 350 примірників заборонені (нецензуровані) твори Т. Шевченка і, крім семінарії, поширювали їх серед вихованців Кадетського корпусу та дівочої гімназії. Одночасно гуртківці розповсюджували серед полтавців звернення з проханням надати матеріальну допомогу на видання їх журналу. Звернення починалося словами "Громадяни!" і мало підпис "Комітет У.Г.П.С. 1906 року, студня 16" з відповідною печаткою гуртка [1, с. 20–21].

Знайти видавців журналу "Розсвіт" жандармам так і не вдалося, тому в лютому 1907 р. ректор семінарії попередив вихованців, що не потерпить нелегального видання в стінах його навчального закладу, а причетних до нього семінаристів чекатиме сувора кара [2, Ф. 83. – Оп. І. – Спр. 60. – Арк. 30].

Патріотичні та революційні настрої ширилися і серед учнів інших навчальних закладів Полтавщини. У розташованій на Шведській могилі під Полтавою Учительській семінарії учні почали ставити на своїй сцені п'єси українських драматургів, на вечорах співати українських пісень, як народних, так і в обробці М. Лисенка, налагодили видання рукописного україномовного журналу, в якому розміщували свої поетичні та прозові твори. Але в 1906 р. з наказу обер-прокурора Святійшого Синоду в семінарії була проведена прискіплива ревізія, в результаті якої директор і кілька викладачів були звільнені з роботи за українофільство [2, Ф. П.-7. – Оп. І. – Спр. 1. – Арк. 47].

Перші паростки українського національного відродження, складовою якого була вимога національної освіти, проникали і в середовище земських органів місцевого самоврядування. Так, Полтавське губернське земство підняло клопотання перед царським урядом про скасування Емського указу 1876 р., про видання двомовної губернської газети, намагалося оголосити конкурс на написання популярних книжок про сільське господарство для учнів початкових шкіл, до якого допускалися б і книжки, написані українською мовою. Земство просило також, щоб українська мова як окремий предмет була запроваджена в усіх школах губернії. На пропозицію гласного губернського земства, видатного українського вченого-економіста М. Туган-Барановського, було прийняте рішення доручити губернській земській управі розробити положення про премію імені Т. Шевченка, яка б присуджувалася за кращі наукові твори, написані українською мовою [9, № 2, с. 11].

Безглуздість заборони українського друкованого слова і навчання дітей рідною мовою розуміли всі, крім явних російських шовіністів, навіть царські урядовці. Голова Полтавської губернської земської управи Федір Лизогуб був противником політичної автономії України, позаяк вважав, що така вимога не на часі, але завжди стояв за вільний розвиток української мови і очолив комітет зі спорудження першого в підросійській Україні пам'ятника Т. Шевченку в Києві [9, № 48, с. 7].

Вимоги української громадськості запровадити навчання дітей рідною мовою суперечили великодержавній політиці російського самодержавства, яка особливо посилилася після поразки революції 1905–1907 років. Шовіністична більшість третьої Державної Думи провалила запропонований кількома десятками депутатів з України законопроект про запровадження навчання українською мовою в початкових школах. Так само була відхилена і пропозиція депутата Думи професора історії Київського університету Івана Луцицького дозволити судочинство в Україні мовою корінних жителів.

У роки столипінської політичної реакції царизм намагався ліквідувати навіть ті незначні досягнення в національному питанні, яких домоглися українці в тяжкій боротьбі. Царська влада категорично заборонила навчання дітей українською мовою в тих школах, де в період революції воно було введено явочним порядком, а також скасувала цир-

куляр міністерства освіти Російської імперії, який дозволяв учителям на уроках “вживати малоросійську мову для пояснення того, чого учні не розуміють”. У травні 1908 р. царський уряд відхилив унесений 37 депутатами третьої Державної Думи законопроект про дозвіл навчання українською мовою дітей “в початкових школах місцевостей з малоросійським населенням”. Більше того, учням заборонили співати з школах українські пісні й навіть виконувати українські мелодії на музичних інструментах.

20 січня 1910 р. з’явився обіжник П. Столипіна, який зарахував українців до категорії “іногородців” і забороняв будь-які українські громадські організації на тій підставі, що об’єднання за інтересами національними веде до збільшення національного відокремлення”. Того ж року тимчасовий комітет у справах друку царського уряду переглянув виданий українською мовою “Народний календар”, де були вміщені портрети Т. Шевченка, гетьманів П. Сагайдачного і Б. Хмельницького та карта України, і прийшов до висновку, що вони є антиурядовими за змістом, позаяк містять ідеї так званого “українського сепаратизму”. Члени комітету висловилися також проти офіційного вжитку назв “Україна” і “український народ” як “зовсім чужих” народним масам. 1911 р. була опублікована урядова декларація, яка пояснювала, що “історичним завданням Російської державності є боротьба з рухом, у теперішнім часі <...> українським, що містить у собі ідею відродження старої України й устрою малоросійської України на автономних національно-територіальних засадах” [3, т. 4, с.188].

Маючи такі директивні настанови, царська влада на місцях почала справжній терор проти всього українського: закривала “Просвіти”, українські клуби та бібліотеки, заборонила продавати навіть Євангеліє, що його було видрукувано українською мовою з дозволу Святійшого Синоду. Полтавський губернатор Багговут у секретній доповіді на ім’я міністра внутрішніх справ Росії від 4 лютого 1914 р. вимагав заборонити службові посади особам, які навіть у далекому минулому виявляли “українські прагнення”, звільняти з роботи вчителів, які мали хоч би найменшу схильність до українського національного руху. Свої вимоги він обґрунтовував тим, що українського народу, як такого, ніколи не існувало, а українська мова є мовою просто-народною, яка не має ні своєї літератури, ні майбутнього [6, т. 2, с. 430].

На виконання наказу Київського навчального округу директор Миргородської хлоп’ячої гімназії почепив при вході до навчального закладу табличку з написом: “В стенах гимназии строго воспрещается воспитанникам говорить на малорусском наречии”.

Проте ніякі заборони не могли знищити українське національне життя, в тому числі і в навчальних закладах. Воно продовжувало жити, хоч і було загнане в підпілля. Його підтримували українські політичні партії, які діяли в напівлегальних умовах, представники української культури та українські патріоти, які прагнули до національного самовизначення. Справжнім осередком українського духу стало містечко Старі Санжари поблизу Полтави, де склався гурток українських патріотів (за поліційною термінологією – “українофільська банда”). До нього входили священник Андрій Геращенко, учитель Микола Ільяшевич, кооператор Яків Стенька, фельдшер Макаренко, волосний писар Рибась та ін.

Поряд із виконанням пастирських обов’язків А. Геращенко працював учителем у місцевій церковно-приходській школі. Уроки він завжди проводив українською мовою і, за словами полтавського повітового справника, в такий спосіб “намагався створити типово українську школу”. Проповіді в церкві також виголошував українською мовою, що розглядалося владою як крамола. Виступаючи на з’їздах діячів кредитних товариств, А. Геращенко разом із Я. Стенькою закликали до видання “для нас, українців, органу не на державній, а на українській мові, мові рідної матері” [3, т. 4, с. 279].

Розв’язана на початку першої світової війни шовіністична істерія унеможливила будь-яку легальну, діяльність українських політичних партій, репресій зазнали і всі прихильники української національної ідеї. Проте незважаючи на військовий стан і жорстоку цензуру, прагнення до національного самовизначення охоплювало все ширші верстви українського суспільства. Із меморандумом про потреби народної освіти й необхідність запровадження української мови в школах звернулася до Державної Думи Росії українська делегація в складі професора Є. Іванова, письменниці і педагога С. Русової та журналіста Ф. Матушевського. Полтавці все частіше висували вимоги українізації шкільної освіти, насамперед початкової, введення української мови в усі сфери громадського життя. Про навчання дітей у школах рідною мовою 1915 р. знову ставило вимогу Полтавське губернське

земство, у 1915 і 1916 роках – Кременчуцьке, 1916 р. – Миргородські повітові земства.

1915 р. у Роменському повіті поліція виявила відозву “До дорогих моїх братчиків українців, малоросів, мужиків”, у якій анонімні автори цитували вірш Т. Шевченка “Розрита могила” і пояснювали, що поет у ньому змалював гірку долю українців. “Поганцями Шевченко, – писали автори відозви, – називає Правительство, росіян, які панують над нами, беруть з нас податки, будують нам свої школи і учать нас по-своєму, поросійському читати. А де ж наші українські школи? Де наша українська грамота? Нашу школу українську і нашу грамоту правительство і всі пани розбили, перебудували на свій лад і прислали своїх учителів, а наших повішали та порозстрілювали, та послали до Сибіру” [2, Ф. 83. – Оп. I. – Спр. 134. – Арк. 7]. Авторів листівки поліція не знайшла.

Таким чином, боротьба полтавців, як і всього українського народу, за національну школу продовжувалася і в умовах політичної реакції та військової цензури і була свідченням зростання політичної активності й національної свідомості українців. Реалізувати свої національно-культурні й освітні домагання полтавці змогли лише в умовах Української революції 1917–1921 років, та й то на нетривалий час.

Література

1. Бойко Л. Пилип Капельгородський. Нарис життя і творчості / Леонід Бойко. – К.: “Рад. писем.”, 1982.
2. Державний архів Полтавської області.
3. Історія Української РСР. У 8 томах, 10 книгах. – К.: “Наук. думка”, 1976.

4. Капельгородський П. Й. Твори. В 2-х томах / П. Й. Капельгородський. – К.: Дніпро, 1982.

5. Політична історія України ХХ століття. У 6-ти томах. – К.: Генеза, 2002.

6. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х томах. – К.: “Либідь”, 1992.

7. Полтавський вестник. – 1905. – 4 октябрю.

9. Рідний край (Полтава). – 1906.

10. Сарбей А. Г. Національне відродження України / А. Г. Сарбей. – К.: Вид. дім “Альтернатива”, 1999.

11. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і слово / Ф. Г. Турченко. – К.: “Генеза”, 2006.

12. Чикаленко Євген. Спогади. 1861–1907. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1955.

Viktor Reveguk

The Problem of National Education in Poltava Region at the Beginning of the 20th Century

The article reveals the problem of the Poltavites' struggle for the Ukrainian school at the beginning of the 20th century. This fight proved their political activity and national consciousness.

Keywords: the Ukrainian intelligentsia, national education, russification, autonomy of Ukraine, mother tongue, national revival.

Виктор Ревегук

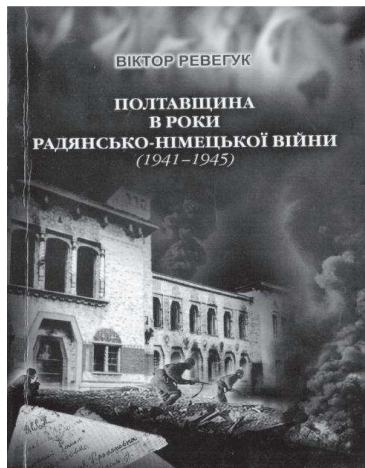
Проблема національного образования на Полтавщине в начале XX века

В статье освещается борьба полтавчан в начале XX века за украинскую школу, что свидетельствовало об их политической активности и национальном самосознании.

Ключевые слова: украинская интеллигенция, национальное образование, русификация, автономия Украины, родная речь, национальное возрождение.

Надійшла до редакції 06.04.2010 р.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Ревегук В. Я. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941–1945) / Віктор Ревегук. – Полтава: Дивосвіт, 2010. – 292 с.

Книга з державницьких позицій досліджує події Другої світової війни на Полтавщині, як джерельну базу використовує значний фактичний матеріал та спогади очевидців, учасників подій.

Для учителів, учнів, студентів, усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

